

Галина Щигельська

**СОЮЗ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ШЛЯХ ДО
КОНСОЛІДАЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ (1945-1949 рр.).**

Чернівецький національний університет

ім. Юрія Федьковича

19 січня 2006 р. 60-літній ювілей з часу заснування відзначатиме центральна українська громадська організація в Об'єднаному Королівстві – Союз українців у Великій Британії (СУБ), якому належить провідна роль в організації та активізації суспільного життя української діаспори на Британських островах. Проблема становлення та розвитку Союзу українців залишається маловідомою сторінкою у вітчизняній історіографії, хоча становить собою важливу частину при творенні цілісної концепції спільності історичного шляху українського народу. Складність дослідження цієї проблеми, в першу чергу, полягає в тому, що процес формування СУБ розпочався та проходив у середовищі політичної еміграції, на об'єктивне вивчення якої в радянській історіографії накладалося строге табу, а інформація владних структур про громадське життя зарубіжних українців подавалася у викривленому варіанті, відповідно до ідеологічних настанов Політбюро ЦК КП України. Тому існування та діяльність СУБ, як й інших активних громадських іммігрантських об'єднань, дотепер не отримали відповідного висвітлення або взагалі опинилися поза увагою дослідників. Однак, незаперечним залишається факт, що без дослідження діяльності центральних громадських організацій української еміграції, не вдасться ні відтворити об'єктивну картину емігрантського життя, ні належно його оцінити.

Науковий інтерес до означеної проблеми зумовлений і особливостями функціонування організації, серед яких, насамперед, слід виділити здобуття авторитету й консолідація української спільноти в рамках однієї представницької громадської структури за короткий період діяльності з 1945 по 1949 р. Для порівняння візьмемо суспільно-громадське життя української діаспори у Франції. За статистичними даними в післявоєнний період в обох країнах проживало коло 40 тис. українців [1]. Визначивши свій аполітичний характер, СУБ став центральною громадською організацією, начисляючи під кінець 1949 р. 23 608 членів, у той час як у Франції було засновано 150 малих організацій, загальна кількість членів яких складала лише 7 тис. [2].

Автор статті ставить перед собою мету розкрити деякі аспекти діяльності Союзу українців, спрямованої на консолідацію українських іммігрантів у рамках єдиної етнічної громадської структури, та організації її ефективного функціонування.

На кінець 1949 р. в Об'єднаному Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії сформувалась українська етнічна група чисельністю коло 35 тис. осіб. До її складу входили іммігранти всіх трьох еміграційних хвиль, найвищий відсоток серед яких становили представники третьої хвилі української еміграції, що розпочалася наприкінці Другої світової війни. Основні причини еміграції цієї групи визріли в ході війни та після її закінчення і носили політичний характер. Для значної кількості біженців еміграція стала єдиним шансом не потрапити під політичну та ідеологічну гільйотину, яку готувала для них радянська система.

Переважаючий політичний характер еміграції та значний відсоток військових у середовищі української спільноти на Британських островах призвели до формування певних особливостей, які полягали в тому, що ця етнічна група

вирізнялася глибоким патріотизмом, високою організованістю, згуртованістю та дисциплінованістю. Саме ці риси стали головними чинниками активного розгортання національно-політичного та громадсько-культурного життя української діаспори в Об'єднаному Королівстві. Українськими іммігрантами було засновано ряд угруповань, які за характером діяльності можна поділити на два типи: організації, що були створені для надання матеріальної допомоги та соціальної опіки українським емігрантам, і об'єднання, засновані з метою національного та культурного згуртування українців на теренах Великої Британії [3].

Наприкінці літа 1945 р. активну організаційну діяльність розпочали українські старшини, що перебували на службі в Польських збройних силах (ПЗС) під британським командуванням. Заснований 28 серпня 1945 р. Ініціативний комітет провів значну роботу, спрямовану на консолідацію вояків-українців у польських військових частинах, розміщених в Об'єднаному Королівстві, та створення організації з метою представництва й захисту національних інтересів. Основні зусилля ініціаторів зосереджувалися на залученні до новозаснованої організації всіх українців з польської армії та серйозній підготовці до проведення загальних організаційних зборів. На початку організація носила назву «Союз українських вояків у польських збройних силах», пізніше була перейменована на «Союз самопомочі українців у Великій Британії». На перших організаційних зборах, що відбулися 19 січня 1946 р., назву організації було змінено втретє на «Союз українців у Великій Британії», обрано керівні органи та затверджено статут. Згідно статуту, членами Союзу могли стати всі українці, що перебували у Великій Британії та на тимчасово окупованих нею територіях, незалежно від їхнього віросповідання чи політичної приналежності. Головними завданнями СУБ проголошувалися: сприяти, підтримувати й

захищати добробут та інтереси українців на Британській землі, надавати їй членам моральну та матеріальну допомогу; плекати серед членів організації українську культуру та традиції, знайомити українців з британським способом життя і надавати різного роду допомогу при влаштуванні умов для проживання та соціального забезпечення [4].

Організація продуктивного функціонування Союзу та реалізації поставлених цілей вимагала чіткої структуризації організації і ефективного керівництва. Це добре розуміли ініціатори створення СУБу. Згідно статуту, керівна влада була розподілена таким чином: вищий орган організації – звичайні загальні збори СУБ, найвища посадова особа – голова Союзу українців, виконавчий орган – управа СУБ, головний контролюючий орган – ревізійна комісія, головний арбітражний орган – мировий суд [4]. Таким чином, найвищою владою СУБ проголошувалися його члени. На загальних зборах, що скликалися раз у рік, делегати зі свого складу обирали голову Союзу та інші органи влади, які керували поточною діяльністю організації та відповідали за свої дії перед членами. Всю роботу в період між зборами організовувала управа СУБ.

Щодо форми правового статусу Союзу українців, на засіданні управи ще деякий час велися дебати, викликані тенденцією деяких членів до утримання тісніших стосунків організації з командним складом ПЗС чи об'єднанням СУБу з іншими українськими комбатантськими організаціями в еміграції. На засіданні управи Союзу 23 лютого 1946 р. представник української еміграції з Франції П. Шумовський, який був запрошений членами управи взяти участь у засіданні в якості гостя, висловив думку про можливість і потребу організувати українство в рамках або на засадах військових. В основному доповідач зосередився на діючих емігрантських комбатантських організаціях і відстоював ідею їх об'єднання. Управі Союзу П. Шумовський запропонував свою допомогу

при встановленні зв'язків з українськими комбатантами на теренах Франції. У ході обговорення поставленого питання, член управи С. Нагнибіда вказав на неможливість його позитивного вирішення, пригадавши заборону польського командування належати українським воякам з ПЗС до виокремленої військової організації [5]. Інші пропозиції, щодо зміни правових норм чи цілей Союзу, закладених першими організаційними зборами, як правило, опротестовувалися і на кінець 1946 р. управа СУБ уже недвозначно і послідовно трактувала Союз українців як українську національно-громадську організацію.

На других річних загальних зборах, що відбулися 17-18 січня 1947 р. знову було звернено увагу на подальше правове оформлення організації. Для перегляду та внесення змін до статуту було створено статутову комісію, до складу якої ввійшли: С. Нагнибіда, П. Пігічин, Г. Драбат, О. Драгомерецький, О. Волинець, О. Лесів і Т. Данилів. Крім доповнень до статуту, Теодор Данилів від імені комісії вніс пропозицію доручити новій управі подбати про офіційну реєстрацію Союзу українців згідно чинного британського законодавства [6]. Слід зауважити, що член управи Теодор Данилів (з травня 1947 р. генеральний секретар Союзу [7]), був одним із небагатьох на той час високоосвічених громадських діячів української еміграції у Великій Британії. Походив родом із Бучача Тернопільської області. Після закінчення гімназії у рідному місті, вступив до Львівського університету на відділ права, де здобув диплом магістра. Навчання та працю поєднував з активною громадською діяльністю у таких повітових організаціях, як «Просвіта» та «Сільський господар» [8]. Рівень освіченості й наявність певної технічної підготовки відобразилися на роботі Теодора Данилова на посаді секретаря Союзу. Крім вагомого вкладу в організаційну розбудову та правове оформлення Союзу українців, не можна

не відзначити й професійне ведення ним матеріалів діловодства, їх досить високий рівень повноти та інформативності, які на цей час становлять собою цінне історичне джерело.

Підготовка необхідних формальностей для легалізації СУБу внаслідок різних причин тривала до кінця 1947 р. Управа СУБ докладала всіх зусиль, щоб справа була доведена до кінця і на початку грудня британським адвокатом, який був найнятий членами управи для консультації та оформлення потрібної документації, було внесено прохання про реєстрацію Союзу до Комітету з питань благодійництва для Англії й Уельсу [9]. На засіданні управи СУБ 17 січня 1948 р. Теодор Данилів повідомив, що 20 грудня 1947 р. СУБ, згідно чинного британського законодавства, було офіційно зареєстровано як спілку з обмеженою відповідальністю («Company Limited ч. 446916») [10]. Цей акт став великим досягненням у сфері діяльності управи Союзу, оскільки з цього часу СУБ набув статусу юридичної особи. З метою представлення організації у британському офіційному світі, копії статуту СУБу було розіслано всім зацікавленим міністерствам, вищим урядовим інстанціям Лондона, важливим місцевим урядовим установам, британським суспільно-громадським організаціям, відомим британським громадським діячам тощо. Як стверджує Теодор Данилів, британський світ сприйняв факт створення та діяльності організації дуже приязно. Особливо позитивно оцінювалося виявлене Союзом бажання співпрацювати з відповідними урядовими колами у справах поселення українських добровільних робітників на теренах Великобританії та задоволенні їхніх культурно-національних потреб [11].

Юридичне оформлення Союзу та побудова його роботи на суспільному кредиті довіри зобов'язували до ведення

прозорості діяльності в рамках чинного законодавства. Як зазначалося в статуті, Союз повинен був вести бухгалтерський облік грошових надходжень, витрат і всіх справ, у зв'язку з якими він отримував прибуток або на які видавав кошти, а також усього майна, кредитів і зобов'язань. Підлягав усім розумним обмеженням щодо часу й способу контролю рахунків, які могли бути накладені на нього в період його діяльності. Такі рахунки повинні бути доступними для інспекції всіма членами. Принаймні раз на рік рахунки Союзу повинні перевірятися, а точність, правильність фінансового балансу встановлюватися незалежними британськими аудиторами [12].

Внаслідок організаційної розбудови та поступової реорганізації, до кінця 1949 р. внутрішня структура СУБ набула чітких форм. Найвищим керівним органом стала двадцятичленна рада СУБ на чолі з головою; головним виконавчим органом – головна управа СУБ під керівництвом ділового директора, якому були підзвітні референти, відповідальні за певні ділянки роботи Союзу. До складу СУБ входили секції і комісії, відділи, осередки та окружні ради. Усі складові ланки творилися і реєструвалися на основі статуту, підпорядковувалися керівним органам СУБ і проводили свою діяльність на основі «правильників» СУБ, затверджених радою Союзу[4].

Відповідно до розширення сфер діяльності, певної реструктуризації зазнала й управа СУБ. У результаті реорганізації, на кінець 1949 р. управа складалася з таких окремих відділів: організаційного, культурно-освітнього, суспільної опіки, еміграційного, книгарні та видавництва, головної канцелярії [13].

Протягом 1948 р. при СУБі сформувалися та розпочали свою діяльність: Комісія допомоги українському студентству (КоДУС) й Організація українських жінок (ОУЖ) – автономні

секції та Товариство письменників і журналістів (ТОПЖ) – автономна організація.

З 1945 р. по 1949 р. СУБ охопив своїм членством близько 60 % всієї української спільноти на Британських островах. У 1949 р. кількісний склад дійсних членів Союзу українців становив 19752 особи [14]. Серед причин, що спонукали українських іммігрантів на Британських островах масово вступати в члени Союзу українців, у першу чергу можна назвати суттєву культурну та суспільну відмінність оточення, труднощі адаптації, прагнення зберегти свій національний характер. Однак названі фактори існували в середовищі будь-якої української емігрантської громади, проте такий високий рівень консолідації українців був украй рідкісним. Для порівняння наведемо кількісні показники членського активу однієї з найбільших українських емігрантських організацій – Комітету українців Канади (КУК). КУК, заснований у 1940 р. за ініціативою канадського уряду для більш ефективної участі українців у боротьбі проти німецького фашизму, став своєрідною координаційною радою, що згуртувала більшість громадських українських організацій Канади. На початку 1950 р. українська імміграція у Канаді складала близько 400 тис. осіб, 18 тис. з яких були членами організацій, об'єднаних Комітетом, що становило приблизно 5 % української спільноти Канади [15]. Таким чином, результати порівняння засвідчують не тільки високу свідомість українських іммігрантів у Великій Британії, але й значне досягнення Союзу українців у розгортанні ефективної організаційної діяльності.

Згуртування українців у рядах СУБу було першим завданням керівних органів. Наступним завданням стало залучення членів до громадської праці та активізація їх у рамках єдиної організаційної структури. Проживання українців невеликими групами в таборах для переміщених осіб і військовополонених, розсіяних по всій території Об'єднаного

Королівства, певною мірою сприяло гуртуванню окремих організаційних осередків, зате ускладнювало процес утримування безпосереднього зв'язку між ними та створення єдиної організаційної мережі. Вже на кінець 1947 р. повоєнних таборів, у яких у більшій чи меншій кількості перебували українці, налічувалося близько 400 [16]. Такі об'єктивні умови розселення українських іммігрантів на Британських островах ставили провід Союзу українців перед фактом необхідності заснування низових ланок та впровадження розгалуженої системи організаційної мережі. Первинною ланкою у місцях зосередження українців, зініційованою ще тимчасовою управою Ініціативного комітету, став так званий «осередок» на чолі зі зв'язковим із центральними керівними органами СУБ – мужем довір'я. Управа Союзу в своїх зверненнях до членів закликала, щоби в кожній групі, в якій налічується більше чотирьох осіб, негайно вибирали з-поміж себе мужа довір'я та повідомили про це управу [17]. Враховуючи те, що із збільшенням кількості членів організації, до централі СУБу надходила неймовірна кількість листів (для прикладу: у березні 1948 р. щоденно надходило до 220 листів), відповісти на які було понад силу і спроможність ділового апарату управи, мужу довір'я доручалося вести ділове листування з управою як у справах осередку в цілому, так і в справах особистих. В обов'язки мужа довір'я входила також організація культурно-громадської праці осередку, а в разі збільшення членів, – підготовчої роботи до заснування відділу. Відділ СУБ, згідно до положень статуту, трактувався основною низовою ланкою Союзу та міг створюватися за наявності не менше 12 членів організації. Діяльність відділів СУБ визначалася правильником, схваленим радою СУБ у 1948 р. [18].

Надалі, залежно від кількості згуртування українців, засновувалися нові відділи та осередки СУБ. Найбільша кількість

низових ланок Союзу українців була зареєстрована у 1949 р. Загальну кількість діючих відділів та осередків СУБ у 1947, 1948 та 1949 рр. демонструє наступна таблиця [15]:

Роки	1947	1948	1949
Кількість відділів СУБ	37	239	242
Кількість осередків СУБ	154	103	116

Створення відділів та осередків Союзу ініціювалося двома шляхами. Багато українських таборів, діючи самоорганізовано, шукали зв'язку з центральною українською установою. Після встановлення контакту, в таборі створювався відділ СУБ, а майже всі українці ставали його членами. Або ж ініціатором заснування низових ланок виступала спочатку головна управа Союзу, а пізніше організаційна реферантура (організаційний відділ ділової управи), головними обов'язками якої було сприяти заснуванню відділів та осередків СУБ, зберігати зв'язок з ними, контролювати та координувати їх роботу згідно з напрямками діяльності, визначеними центральною управою.

Зв'язок між низовими ланками та центральними керівними органами підтримувався шляхом взаємних візитів, з'їздів і конференцій, письмових інструкцій, щоденної особистої й ділової кореспонденції [19]. Вагому організаційну функцію виконував і пресовий орган Союзу українців «Наш Клич» (з 22 лютого 1947 р. – «Українська Думка»). На останній сторінці у кожному номері газети публікувалися вісті з діяльності організації, різного роду оголошення, розпорядження та звернення. Часто друкувалися й просто гасла, що закликали читацьку аудиторію до самоорганізації і самопомоги. Газета виконувала основну комунікативну роль між центральними керівними органами та місцевими відділеннями Союзу українців. На її сторінках

вказувалися головні завдання й цілі організації, а також основні напрямки діяльності.

Згуртуванню переважної більшості української спільноти в рамках однієї громадської структури сприяв і визначений аполітичний характер Союзу українців. Повоєнна українська імміграція, у тому числі й у Великій Британії, виділялася своєю політичною строкатістю. Однак, незважаючи на політичні розбіжності, об'єднані спільною метою здобуття державної незалежності та боротьбою проти більшовизму, а також прагненням єднатися в організованих формах з метою створення представництва та захисту національних інтересів на чужині, засновники СУБ зуміли консолідувати свої сили і згуртувати в рядах організації всіх бажаючих українців, що опинилися на Британських островах, незалежно від їх політичних переконань. Зокрема, серед ініціаторів заснування Союзу були контрактові старшини УНР Сергій Нагнибіда, Юрій Сальський, Михайло Опаренко та провідні діячі ОУН(б) Василь Олеськів та Григорій Драбат. З метою збереження єдності та подальшої консолідації української еміграції в Об'єднаному Королівстві, перші організаційні збори прийняли рішення визначити характер Союзу аполітичним, що й затвердили у параграфі 3 статуту СУБ. При виборах центральних і місцевих керівних органів, як правило, представники різних політичних сил та безпартійні члени мали рівні права і можливості. Цей факт щодо місцевих виборів засвідчує безпартійний член ради Союзу Володимир Гоцький: «Коли ж обирали Управу Відділу, то всі групи мали в ній своїх представників. Така розв'язка показала правильною й корисною, бо з місця неутралізувала всякі розлами, інтриги та ін. Правда, що така комбінована Управа не давала монополію одній політичній групі для проведення якихось акцій, але теж була доброю школою взаємного пізнання, пошанівку та співпраці для загального добра» [20:132].

Зміцненню авторитету Союзу в середовищі імміграційної спільноти сприяло й налагодження ефективної діяльності в сферах соціального захисту, благодійництва та надання допомоги іммігрантам зберегти національну культуру та самобутність. У цій організації кожен її член знаходив пораду і захист з будь-яких виникаючих проблем, пов'язаних з важкими умовами адаптації та інтеграції в інонаціональному суспільстві. Соціальна допомога надавалася Союзом шляхом інформаційної, правової та матеріальної підтримки. Значна увага СУБ зосереджувалася на створенні фондів допомоги українським хворим та інвалідам. Проведені Союзом акції, спрямовані на збір пожертв, і вміщені на сторінках «Української Думки» заклики до громадськості сприяли швидкому зростанню резервів вказаних фондів, що створило можливість надавати хворим суттєву фінансову допомогу, придбати будинок для потреб інвалідів й забезпечити їм умови проживання. Надання фінансової підтримки та координація діяльності українських громад у культурній сфері, СУБ не лише заохочував своїх членів розвивати і поширювати українське мистецтво, зберігати національні традиції та надбання, але й пропагував українську культуру в Об'єднаному Королівстві, нерідко завойовуючи при цьому визнання та високу оцінку британців.

Підсумовуючи вищесказане, слід зауважити, що особливістю в організаційній діяльності в період становлення Союзу українців стала консолідація всіх українських іммігрантів, не зважаючи на їх територіальне походження, політичні та релігійні розбіжності, що, на жаль, через негативну рису, притаманну українській ментальності, – роз'єднаність, спостерігається як рідкісний випадок в історії української повоєнної еміграції. Зусилля перших керівних органів Союзу, спрямовані на створення чіткої організаційної структури управління та пошуки оптимального варіанту

правового оформлення, завершилися неабияким успіхом і забезпечили стабільне функціонування Союзу. Завдяки створеній структурній мережі, керівним органам СУБ вдалося централізувати діяльність організації, підтримувати та координувати роботу низових ланок, утворюючи з ними єдиний організм. Офіційна реєстрація СУБ надала можливість легально проводити суспільно-громадську діяльність, якої вимагали життя та потреби української спільноти на Британських островах. Таким чином, у перші роки діяльності, зумівши об'єднати інтереси членів навколо цілей організації, правильно визначивши пріоритети та форми й методи діяльності, які забезпечили ефективне функціонування, СУБ здобув авторитет й став координатором громадського життя української спільноти на Британських островах.

Література

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України в м. Києві (ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 185 (2)
2. Кубійович В. Українська еміграція після 1945 р. // Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Репринтне відтворення видання 1949 р. – К., 1955. – С. 596-600.
3. Щигельська Г. Імміграція та початки організованого життя українців у Великій Британії в кінці XIX – першій половині XX ст // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Вип. 1. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – С. 217-222.
4. Щигельська Г. Формування та розвиток організаційної структури Союзу Українців у Великій Британії (1946-1949 рр.) // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей – Чернівці: Рута, 2005. – Т. 10-11. – С. 474-484.

5. Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протокол, ч. 12 / Засідання Управи Союзу Українців у Великій Британії (Лондон, 23 лютого 1946 р.).
6. Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протокол Звичайних Загальних Зборів Союзу Українців у Великій Британії, які відбулися в днях 17 і 18 січня 1947 р.
7. Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протокол Засідання Управи з дня 21 червня 1947.
8. Трембляй Е. Теодор Данилів. – Львів, 2000. – 131 с.
9. Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протокол Засідання Управи з дня 20.12. 1947.
10. Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протокол Засідання Управи СУБ з дня 17 січня 1948 р.
11. Данилів Т. Три роки діяльності СУБу // 1949. – Різдво. – Ч. 1/98.
12. Memorandum of Association, The Companies Act, London: Ukrainian Publishers Ltd., 1948. – 20 p.
13. Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протокол Загальних Зборів Союзу Українців у В.Британії, Сп. з обм. пор., з дня 12 - 13 березня 1949 року в Лондоні.
14. Звіт з діяльності СУБу за час від 1 січня 1949 до 31 грудня 1949 // Українська думка. – 1950. – 19 березня. – Ч. 11/159.
15. П'ять років праці СУБу // Українська думка. – 1951. – 21 червня.
16. Кажуть числа про працю СУБ // Українська Думка. – 1948. – 26 вересня. – Ч. 37/84.
17. Комунікат Ч. 5 // Наш Клич. – 1946. – 30 березня. – Ч. 4/6/.
18. Організаційні заложення СУБу // Українська Думка. – 1948. – 15 квітня. – Ч.15/62.
19. Марченко І. Відділи й осередки СУБ // Українська Думка. – 1996. – 11 липня.
20. Гоцький В. На другому етапі: Спомини. – Лондон, 1990. – 206 с.